СЕРІЯ «Психологія»

УДК 159.9:378.091.3:373.2.011.3-051

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-404-412](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-404-412)

Гальченко Вікторія Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, <https://orcid.org/0000-0002-2865-7245>

ЧИННИКИ, ЕТАПИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито сутність понять «професійна культура» та «професійна культура майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти», визначено й схарактеризовано внутрішні (індивідуально-психологічні, суб'єктні) й зовнішні (соціально-психологічні, освітні, соціокультурні) чинники формування основ професійної культури майбутніх вихователів згідно з критеріями (духовно-творчим, мотиваційно-ціннісним, рефлексивно-перцептивним, когнітивним та інструментальним). Автором представлено власне бачення професійної культури в контексті акмеологічного підходу, визначено й схарактеризовано блоки акмеологічних завдань (освітньо-виховні, професійно спрямовані, творчі, завдання забезпечення інтерактивної взаємодії) закладу вищої освіти щодо формування основ професійної культури майбутніх вихователів.

Проаналізовано Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти», виокремлено загальні та спеціальні компетентності вихователя та проведено їх порівняльний аналіз із компетентностями, яких набувають студенти у процесі навчання в національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за спеціальністю «Дошкільна освіта». Підтверджено логічну єдність фахової підготовки та професійної діяльності

На основі діалектичного принципу автором визначено основні етапи формування професійної культури: докомпетентнісний, становлення, цілепокладання, компетентнісний, творчий); визначено механізми, розроблено низку заходів формування основ професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Наголошено на необхідності формування у сучасної молоді людини психологічної готовності до оволодіння професією як у процесі навчання в закладі вищої освіти, так і на етапі профорієнтації.

Ключові слова: професійна культура, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, чинники, етапи, механізми, заходи формування.

Halchenko Viktoriia Mykolayivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Pedagogy and Psychology of Preschool Education, National Pedagogical Dragomanov University, Pyrogova St., 9, Kyiv, 01601, <https://orcid.org/0000-0002-2865-7245>

FACTORS, STAGES AND MECHANISMS OF FORMATION OF FUNDAMENTALS OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article reveals the essence of the concepts "professional culture" and "professional culture of future educators of preschool institutions", identifies and characterizes internal (individual psychological, subjective) and external (socio-psychological, educational, socio-cultural) factors forming the basis of professional culture of future educators according to the criteria (spiritual-creative, motivational-value, reflexive-perceptual, cognitive and instrumental). The author presents his own vision of professional culture in the context of acmeological approach, identifies and characterizes the blocks of acmeological tasks (educational, professionally oriented, creative, interactive tasks) of higher education institution to form the foundations of professional culture of future educators.

The Professional Standard "Educator of a preschool institution" is analyzed, the general and special competencies of an educator are singled out and a comparative analysis with the competencies acquired by students in the process of studying at the National Pedagogical Dragomanov University, majoring in Preschool Education. The logical unity of professional training and professional activity is confirmed.

Based on the dialectical principle, the author identifies the main stages of formation of the foundations of professional culture: pre-competence, formation, goal-setting, competence, creative); mechanisms have been identified, a number of measures have been developed to form the foundations of the professional culture of future educators of preschool education institutions. Emphasis is placed on the need to form a modern young person's psychological readiness to master the profession both in the process of studying in a higher education institution and at the stage of career guidance.

Keywords: professional culture, future educators of preschool educational institutions, factors, stages, mechanisms, measures of formation.

Постановка проблеми. Стратегія сучасної педагогічної освіти має бути орієнтована на розвиток особистості студента, здатного вільно орієнтуватися у складних соціокультурних умовах, відповідально та професійно діяти в ситуаціях вирішення актуальних освітніх завдань. Ця стратегія втілюється у спрямованості змісту, форм і методів освітнього процесу на становлення духовно розвиненої, культурної особистості педагога, який має цілісний гуманістичний світогляд, глибокі професійні знання, комплексно реалізує свій творчий потенціал у професійній діяльності.

Процес формування професійної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти у сучасному закладі вищої педагогічної освіти має здійснюватися на основі методологічного положення про особистість як суб'єкта діяльності та її цілісності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення професійної культури майбутніх фахівців займалися такі дослідники, як Н. І. Волошко, А. О. Деркач, Є. О. Клімов, П. С. Перепелиця, О. В. Проскура та інші. В межах компетентнісного підходу дослідженню професійної культури майбутніх фахівців присвячені наукові праці А. С. Белкіна, В. О. Болотова, І. О. Зимньої, Е. Ф. Зеєра, О. М. Новікова та ін. Аксіологічні основи педагогічної освіти заклали М.В. Богуславський, І. Ф. Ісаєв, Б. Т. Лихачов, В. Г. Прянікова, З. І. Равкін, В. А. Сластьонін, Е. Н. Шиянов та ін; представниками суб'єктно-діяльнісного підходу у вивченні професійного становлення вчителя стали Г. І. Аксьонова, Є. В. Андрієнко, Д. Ю. Ануфрієва, Є. В. Бондаревська, Ю. В. Вардanian, Л. М. Лузіна, Л. М. Мітіна, Є. М. Рогов, А. І. Шутенко та ін. Акмеологічні закономірності професійно-особистісного розвитку педагога досліджували О. С. Анісімов, А. А. Бодальов, Н. Ф. Вишнякова, А. А. Деркач, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, В. С. Семенов та ін.

Мета статті – визначити та схарактеризувати чинники, етапи та механізми формування основ професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійна культура певною мірою відбивається через професіоналізм і компетентність. Зокрема, досліджуючи професійну культуру керівника закладу освіти, С. М. Луценко, С. П. Ніколаєнко зазначають, що основу сутності поняття «професійна культура керівника закладу освіти» складають: професіоналізм, компетентність, культура управління. Професіоналізм керівника – це здатність особистості систематично, ефективно та надійно виконувати управлінську діяльність в найрізноманітніших умовах. Паралельно з професіоналізмом професійну культуру керівника характеризує і компетентність [1, С. 73].

Вихователь є лідером дитячого колективу. Він несе відповідальність за психічне, фізичне здоров'я кожної дитини, тому, вважаємо, що для нього також є характерною здатність систематично, надійно та відповідально виконувати свою професійну діяльність в непередбачуваних, інколи навіть стресових умовах. Тому у процесі навчання в закладі вищої педагогічної освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» НПУ імені М.П. Драгоманова у студентів формуються фахові компетентності, які в подальшому стануть базисом їхнього професіоналізму та педагогічної майстерності.

На нашу думку, професійна культура майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відбивається, по-перше, через духовну культуру, в основі якої – загальнолюдські цінності, багата емоційна сфера особистості, потужний творчий та інтелектуальний потенціал, по-друге, професійно-педагогічна компетентність.

У Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» 2021 року виокремлено загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська, підприємницька, етична) та професійні (прогностична, організаційна, оцінювально-аналітична, предметно-методична, здоров'язбережувальна, проєктувальна, психо-емоційна, педагогічне партнерство, морально-етична, здатність до навчання впродовж життя, інформаційно-комунікаційна) компетентності вихователя [2].

У свою чергу, освітньо-професійна програма підготовки студентів спеціальності «Дошкільна освіта» передбачає формування таких загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, які співзвучні з представленими вище. Наведемо приклад однієї з фахових компетентностей майбутнього вихователя ЗДО: «здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини». На наш погляд, у такий спосіб відображаються принципи зв'язку теорії з практикою, логічної єдності та наступності фахової підготовки та професійної діяльності, що є одним із важелів формування професійної культури майбутніх фахівців.

Схиляємося до думки Г.О. Балла, який у своїх дослідженнях характеризує професійну культуру наступним чином:

- творче здійснення праці, яке включає певні передумови: володіння стратегіями творчої діяльності, особистісними знаннями, розвиненість професійної інтуїції, творчий підхід до використання передових технологій у поєднанні з розвинутою загальною культурою педагога як фасилітатора інтересів дитини;

- розвиненість професійно важливих компонентів мотивації та самосвідомості на рівні духовності професіонала, тобто у любові до своєї професії максимальне спрямування інструментальних здібностей особистості (включно з її творчими можливостями) на реалізацію притаманного конкретній професії провідного нормативного смислу та додаткових, зокрема, налаштованість на педагогічну комунікацію (передавання учням і колегам своєї майстерності);

- відсутність так званих «професійних шор», відкритість світові людської культури у всьому її багатстві;

- подолання рамок конкретної професії, діалог з різними культурними сферами, наявність синергії між різними баченнями сущного [3].

Нами було надане таке трактування цього поняття: «професійна культура майбутнього вихователя – це наявність духовного багатства (безумовної любові, гуманістичних цінностей), яскраво вираженої творчої індивідуальності, готової та здатної до нововведень і перетворень; особливих особистісних якостей (любові до дітей, педагогічного оптимізму, толерантності, тактовності, доброзичливості, стресостійкості тощо); компетентностей педагогічної діяльності в галузі дошкільної освіти; зовнішньої естетичної привабливості, розвиненої загальної культури» [4].

Також вважаємо за необхідне виокремити чинники, які впливають на формування основ професійної культури майбутніх вихователів у відповідності з кожним її компонентом, а саме: духовно-творчим, мотиваційно-ціннісним, рефлексивно-перцептивним, когнітивним та інструментальним [4]. Серед них виділяємо наступні:

Внутрішні чинники:

- *Індивідуально-психологічні чинники* (особливості темпераменту, характеру, психічних процесів, особистісні якості, загальні та спеціальні здібності тощо).

- *Суб'єктні чинники* (здатність виявляти активність, спрямовану на зміну себе і світу в процесі практичної та теоретичної діяльності, особливості життєвої позиції, ставлення до життя, інтереси, цілі, програми, організованість, воля й енергія в досягненні поставлених цілей професійного та особистісного зростання).

Зовнішні чинники:

- *Соціально-психологічні чинники* (вміння вибудовувати власну модель взаємин з оточуючими – вихованцями, колегами, батьками; організаторські вміння, схильність до лідерства, емпатійність, рефлексія тощо).

- *Освітні чинники* (організація творчого освітнього простору для формування загальних і спеціальних компетентностей майбутнього вихователя ЗДО).

- *Соціокультурні чинники* (вплив культури, освіти, політики на обрання й досягнення життєвих цілей, реалізацію професійних і особистісних якостей та стратегій у майбутній педагогічній діяльності).

З метою активізації вищеперерахованих чинників в освітньому процесі ЗВО доцільним вважаємо застосування акмеологічного підходу, що уможливить розвиток творчої особистості майбутніх педагогів дошкільної освіти з урахуванням різних аспектів їх професійної підготовки, освітньої діяльності та самоосвіти. За таких обставин варто виділити блоки акмеологічних завдань, які стоять перед сучасним закладом вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців, а саме:

1. Освітньо-виховні завдання (полягають у діагностиці рівня знань студентів з різних дисциплін, формуванні загальних та фахових компетентностей у рамках фахової підготовки; розвитку гармонійної особистості сучасного студента)

2. Професійно спрямовані завдання (передбачають визначення можливостей і результатів здійснення майбутньої професійної діяльності шляхом з'ясування профпридатності, психологічної готовності до такого виду праці і ступеня особистісної та соціальної відповідальності за її процес і результат).

3. Творчі завдання (спрямовані на з'ясування потужності творчого потенціалу студентів, успішність його реалізації в освітньому процесі, розробку інноваційних підходів до самоосвіти та саморозвитку студентської молоді; розвиток творчої індивідуальності студента, оцінку соціальної значущості педагогічних інновацій, отриманих у процесі творчості).

4. Завдання, спрямовані на забезпечення інтерактивної взаємодії (пов'язані з розумінням партнерів по спілкуванню в процесі навчання (у системі «студент-викладач») та різних видів педагогічної практики, що забезпечує оптимальне взаємоузгодження всіх акмеологічних завдань професійної підготовки у закладі вищої освіти).

Важливими для нашого дослідження вважаємо розвідки Л. В. Абдаліної, яка діалектично представляє динаміку розвитку професіоналізму педагога через проходження ним наступних фаз: початкова (виявляється в наслідуванні більш досвідчених колег); становлення (оволодіння ефективними технологіями, стійкою послідовністю дій, що забезпечують досягнення мети); зрілість (виявляється у сформованості раціоналізовального та дослідницького рівнів володіння професійною діяльністю); інноваційно-перетворювальна (характеризує наставницьку, творчу працю на основі творчості, новаторства та самореалізації в формі як застосування, так і поширення передових ідей) [5, С.19-20].

Зважаючи на вищезазначене, можемо виокремити наступні **етапи формування** основ професійної культури майбутнього вихователя ЗДО:

- 1) Докомпетентнісний етап оволодіння майбутнім вихователем основами професійної культури (інтуїтивний вибір професії, відчуття стану «покликання серця», наслідування батькам-педагогам, наставникам в школі).
- 2) Становлення (оволодіння теоретичними знаннями у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін та методик; оволодіння практичними навичками під час проходження різних видів практики, участі в культурно-виховних заходах)
- 3) Цілепокладання (самоосвіта, саморозвиток, самовдосконалення)
- 4) Компетентнісний етап (розробка власного алгоритму дій для досягнення поставлених цілей навчально-професійної діяльності)
- 5) Творчий етап (експериментування, використання набутих компетентностей та інновацій у навчально-професійній діяльності, пошук власного стилю педагогічної діяльності)

Окрім цього, варто підкреслити, що динаміка формування основ професійної культури може бути представлена за такою системою координат, де по горизонталі знаходиться професійне становлення майбутнього педагога (оволодіння теоретико-практичними знаннями), а по вертикалі – духовний розвиток як стрижень професійної культури майбутнього вихователя ЗДО.

Розкриємо *механізми* формування основ професійної культури майбутніх вихователів ЗДО. До них належать наступні:

1. Створення освітнього рефлексивного простору (від усвідомлення себе в освітньому просторі, самопізнання, самоаналізу до перетворення освітнього простору)
2. Використання інтерактивних технологій в освітньому процесі ЗВО.
3. Психологічний супровід особистісного та професійного становлення студента, підвищення психологічної культури та фрустраційної

толерантності майбутнього фахівця шляхом проведення семінарів-практикумів, тренінгів, рольових та ділових ігор тощо.

4. Активізація суб'єктності особистості студента в перетворенні освітнього простору.

5. Самоосвіта та прагнення до самовдосконалення майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.

Ми вважаємо, що в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти викладачам необхідно запуснути вищезначені механізми в дію, дотримуючись певної поетапності:

1 етап. Виявлення рівня професійної культури майбутніх вихователів ЗДО (діагностування)

2 етап. Розробка та впровадження технологій формування основ професійної культури майбутніх вихователів ЗДО

3 етап. Визначення засобів та розробка рекомендацій щодо вдосконалення професійної культури майбутніх вихователів ЗДО.

Беручи до уваги поетапність роботи із застосуванням окреслених вище механізмів, нами було розроблено низку **заходів розвитку** професійної культури майбутніх вихователів ЗДО, а саме:

1. Впровадження спецкурсу «Формування основ професійної культури студентів спеціальності «Дошкільна освіта».

2. Проведення тренінгу формування професійної культури майбутніх вихователів ЗДО «Колесо професіоналізму».

3. Організація та проведення благодійної акції «Дитинство: крок у майбутнє».

4. Організація та проведення Фестивалю казки «Казковий феєрверк» (театралізація казок).

5. Проведення різних видів практики в ЗДО.

6. Самоаналіз проведення студентами різних видів діяльності з дітьми дошкільного віку.

7. Самопрезентації студентів на сайті кафедри.

Висновки. Таким чином, у процесі дослідження ми прийшли до висновку, що успіх формування професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти буде залежати від активізації внутрішніх (індивідуально-психологічних, суб'єктних) і зовнішніх (соціально-психологічних, освітніх, соціокультурних) чинників. Формувальна робота має здійснюватися поетапно за допомогою специфічних механізмів та заходів, забезпечуючи наступне:

- формування психологічної готовності до вибору професії під час навчання у школі (у процесі профорієнтації);

- формування психологічної готовності до оволодіння професією в процесі навчання у ЗВО, в основі чого лежить оволодіння загальними та спеціальними (фаховими) компетентностями: набуття знань, розвиток

професійних умінь та навичок; перетворення навчальної діяльності у навчально-професійну;

- розвиток особистісного потенціалу (інтелектуального, комунікативного, духовно-творчого);
- формування мотивації до творчої реалізації у професійній діяльності;
- формування психологічної готовності до професії, в основі якої поєднуються високий рівень мотивації до професії, високий рівень творчості, високий рівень духовності, прагнення до постійного самовдосконалення, саморозвитку та самоактуалізації у професії вихователя закладу дошкільної освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні ефективної технології формування основ професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Література:

1. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. ; відп. ред. Г. Є. Улунова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 300 с.
2. Професійний стандарт «Вихователя закладу дошкільної освіти». <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 03.01.2022 р.)
3. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи* / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ, 2003. С. 51-61.
4. Гальченко В.М., Семенча Л.Г. Професійна культура як системоутворювальний фактор успішності майбутніх педагогів у професійній діяльності. *The XXI century education: realities, challenges, development trends: collective monograph* / Ed.: prof. Hanna Tsvietkova. Hameln : InterGING, 2020. С. 509-522.
5. Абдалина Л.В. Профессионализм педагога: структура и механизм развития. *Общественные науки. Вопросы теории и методологии*. Вестник ТГУ. Выпуск 4 (4), 2015. С.18-21.

References:

1. Profesiina kultura: sutnist, fakhovi osoblyvosti, rozvytok : kolektyvna monohrafiia / kol. avt. ; vidp. red. H. Ye. Ulunova (2016). [Professional culture: essence, professional features, development: collective monograph]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].
2. Profesiinyi standart «Vykhovatelja zakladu doshkilnoi osvity» (2021). [Professional standard «Educator of preschool education»]. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (data zvernennia: 03.01.2022 r.) [in Ukrainian].
3. Ball H. O. (2003). Katehoriia «kultura osobystosti» v analizi humanizatsii zahalnoi ta profesiinoi osvity. [The category of «personality culture» in the analysis of the humanization of general and vocational education]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity : rezultaty doslidzhen i perspektyvy* / za red. I. A. Ziaziuna, N. H. Nychkalo. Kyiv [in Ukrainian].
4. Halchenko V.M., Semench L.H. (2020). Profesiina kultura yak systemo utvoriuvalnyi faktor uspishnosti maibutnikh pedahohiv u profesiinii diialnosti. [Professional culture as a system-forming factor of success of future teachers in professional activity]. *The XXI century education:*

realities, challenges, development trends: collective monograph / Ed.: prof. Hanna Tsvietkova. Hameln : InterGING [in Germany].

5. Abdalina L.V. (2015). Professionalizm pedagoga: struktura i mekhanizm razvitiya. Obshhestvenny`e nauki. Voprosy` teorii i metodologii. Vestnik TGU. Vy`pusk 4 (4) [in Russia].